

1933 opgerichte *Metallurgische Forschungsgesellschaft*, die alleen op papier bestond. Ook hier ging het formeel om handelswissels met een looptijd van drie maanden, zodat de Reichsbank ze mocht disconteren, en de banken ze daarom ook wel wilden kopen. De Staat gaf in dit geval wederom een betalingsgarantie. De looptijd van drie maanden kon telkens verlengd worden, tot een maximum van vijf jaar. Door de uitgifte van de genoemde wissels vond inflatoire financiering plaats, precies zoals wanneer de Staat rechtstreeks schatkistpapier bij de banken of de Reichsbank had ondergebracht. Als de ondernemers de wissels die zij in betaling ontvingen verkochten aan de banken, kregen ze geld ervoor terug. De geldhoeveelheid steeg dus.

Schacht vond dat aanvaardbaar om de economie weer uit het slop te halen, maar toen er in 1936 weer ten naaste bij volledige werkgelegenheid heerste, wilde hij niet op die manier verdergaan. Desnoods moesten de bewapeningsuitgaven maar minder snel toenemen. Niet dat Schacht iets tegen bewapening had, ze moest echter wel „solide” gefinancierd zijn. Het Derde Rijk liet zijn bewapening niet remmen door de financiële scrupules van Schacht. Zijn positie brokkelde af. In november 1937 trad hij als minister van economische zaken af.

In 1938 presteerde hij het nog om de minister van financiën een speciaal krediet te weigeren. Deze kreeg toch het geld dat hij nodig had door van de particuliere banken te lenen. Die banken konden, als dat nodig was, altijd weer middelen van de Reichsbank krijgen door Mefo-wissels uit hun bezit af te stoten.

Op 7 januari 1939 zond Schacht met zijn drie mededirecteuren een brief aan Hitler waarin hij met klem maatregelen aanbeval om de overheidsuitgaven te beteugelen, teneinde inflatie tegen te gaan. Hij klaagde over opgetreden misstanden bij de prijscontrole, die onder zijn aartsrivaal Hermann Göring viel (aan wie hij al in 1936 de controle over de deviezen en de grondstoffenvoorziening alsmede de leiding van het vierjarenplan had moeten overdragen) en wenste dat de minister van financiën de volledige financiële controle over alle overheidsuitgaven zou krijgen, terwijl het leger reeds sinds 1934 zijn budget geheel buiten de minister van financiën om regelde.

Tegen Göring en het leger moest Schacht wel verliezen. Men had gebruik van hem gemaakt zolang men nut van hem had. Nu hij hinderlijk werd kon hij verdwijnen.

De hele directie kreeg op 20 juni 1939 ontslag. Minister Funk van economische zaken kreeg ook de Reichsbank onder zich. In een totalitaire staat is geen plaats voor een zelfstandige centrale bank. Formeel was die onafhankelijkheid al verdwenen door een wet van 10 februari 1937 die de directie van de Reichsbank onder toezicht van de Führer en Reichskanzler plaatste. Een wet van 15 juni 1939 stelde de Reichsbank in staat om onbeperkt rechtstreeks aan de regering te lenen. Schacht mocht als troostprijs nog een paar jaar minister zonder portefeuille en zonder invloed blijven.

Overigens was de regering uiteraard niet uitsluitend afhankelijk van Schachts wissels. Behalve inkomsten uit belastingen had zij ook nog ontvangsten uit leningen op de kapitaalmarkt (door de uitgifte van obligaties). Daar verdrong zij particuliere leners. Ondernemers konden na verloop van tijd niet meer op de kapitaalmarkt terecht om aandelen en obligaties uit te geven en daarmee middelen voor investeringen te verwerven. In plaats daarvan werd hun toegestaan

Een verkiezing zonder spanning. Weer heeft Duitschland den Zondag misbruikt als verkiezingsdag. Het was een verkiezing waarvan tevoren de uitslag reeds vaststond. Ruim 99 % der Duitschers heeft het Hitlerbewind zijn instemming betuigd door „ja” te stemmen. Ook in Wenen waren de verkiezingslokalen nu getooid met portretten van den Führer. (Foto en onderschrift uit *De Spiegel* van 16 april 1938).

flinke winsten te maken. Hun investeringen moesten ze maar uit ingehouden winsten financieren.

De economische orde

De nazi's hadden geen blauwdruk voor een nieuwe economie toen ze aan de macht kwamen.

In hun partijprogramma hadden ze zich fel gekeerd tegen het zogenaamde „grootkapitaal”. Zij hadden gepleit voor nationalisatie van grote bedrijven, bescherming van het kleinwinkelbedrijf en opdeling van het grootgrondbezit. Zij gaven blijk van een romantische kijk op het boerenbestaan en droomden van een „gezonde” boeren- en gildenstaat.

In het begin, in 1933 en 1934, hebben radicale nazi's van het eerste uur ook wel geprobeerd hun ideeën in de praktijk te brengen. Die ideeën waren wat wereldvreemd, ze waren moeilijk in de praktijk te brengen. De radicalen liepen Hitler ook voor de voeten bij zijn pogingen de legerleiding en de top van de zakenwereld te vriend te krijgen en te houden. Zij werden uitgeschakeld in de „nacht van de lange messen”, (van 29 op 30 juni 1934), waarin Hitler zonder aarzelen onder andere zijn vriend van het eerste uur, Ernst Röhm, leider van de S.A., liet vermoorden.

In de praktijk was het economische beleid pragmatisch. De werkloosheid moest verdwijnen en vervolgens moest de bewapening worden opgevoerd. De manier waarop deed niet zoveel terzake. Als er problemen opdoken werden er ad-hoc maatregelen genomen. Dat leidde tot een voortdurend groeiend en onoverzichtelijk geheel van voorschriften, te meer daar men in het Derde Rijk niet te maken had met een consistente, als één geheel werkende overheid, maar met een aantal instellingen wier bevoegdheden niet scherp afgebakend waren en die elkaar die bevoegdheden ook bestreden.

Het Britse blad *The Banker* schatte in 1937 dat het aantal personen dat een volledige dagtaak had aan het toezicht van overheidswege op het bedrijfsleven onder Hitler gestegen was van ongeveer 1.000 tot meer dan 500.000 en dat er elke week 700 à 1000 verordeningen op het gebied van het economische toezicht uitgevaardigd werden.

